

Onko Helsingin yliopisto maailmanluokan yliopisto?

■ Ilkka Arminen

Käsite maailmanluokan yliopisto on paradoksi. Philip Altbach (2004) on kiteyttänyt sen muotoon: ”Kaikki haluavat sen, kukaan ei tiedä mikä se on, eikä kukaan tiedä kuinka sellaisen saisi.” Muitakin käsityksiä asiasta on. J. D. Rockefeller ja Harvardin silloinen rehtori Charles Eliot keskustelivat. J. D. kysyi, mitä mahtaisi maksaa maailmanluokan yliopiston perustaminen. Rehtori vastasi: ”Viisikymmentä miljoonaa dollaria ja kaksisataa vuotta” (Altbach 2004).

1990-luvulla on puolivakavasti arvioitu, että maailmanluokan yliopiston välittömät perustamiskustannukset ovat viisisataa miljoonaa dollaria (Salmi 2009). Liekö sattuma, että valtio lupasi sijoittaa Aalto-yliopistoon 500 miljoonaa euroa, mikäli Aalto onnistuu keräämään 200 miljoonan euron alkupääoman.

Kuitenkin Rockefellerin ja Eliotin keskustelu muistutti siitä, että maailmanluokan yliopistoon tarvitaan muutakin kuin rahaa. Asiaa tarkastellut Jamil Salmi (2009) kokoaa yhteen laadukkaana yliopiston tekijät: 1) opetus- ja tutkimushenkilökunta sekä opiskelijat muodostavat lahjakkuuden tiheän keskittymän 2) yliopistolla on runsaat resurssit harjoittaa sekä tutkimus- että opetustoimintaa, 3) sillä on suotuisa hallinto, joka tukee joustavasti strategista visiota ja innovatiivista tutkimusta.

Kaikki haluavat maailmanluokan yliopiston

Viimeistään 2000-luvun alussa kaikkialla maailmassa on herätty haluamaan maailmanluokan yliopistoja. Rakenteellisella, institutionaalisella tasolla tavoitteet ja toimenpiteet ovat jopa yllättävän samankaltaisia. Rakenteellisen kehittämisen tavoitteita ovat kustannustehokkaampi koulutus, tutkimuksen suurempi kansainväli-

nen vaikuttavuus, innovaatio-suuntautuneempi ja elinkeinoelämää hyödyttävämpi tutkimus, suurempi osuus kansainvälistä rahoitusta – EU-rahoitusta tai muuta sellaista – ja kompetentimpaa valtionhallintoa palvelevaa tutkimusta (The Danish University and Property Agency, 2009). Edellä mainitut tavoitteet olivat Tanskan korkeakoululaitoksen rakenteellisen kehittämisen tavoitteita, mutta jokseenkin samat tavoitteenasettelut voisi löytää suomalaisista viime vuosien suunnittelu- ja strategia-asiakirjoista.

Tällä hetkellä rakenteellinen kehittäminen, jossa yksiköitä yhdistetään, koulutusohjelmia laaja-alaistetaan, yliopistojen juridista autonomiaa laajennetaan ja niiden taloudellista itsenäisyyttä korostetaan, on vallitseva trendi ympäri maailman. Euroopassa vallitsee suuri – ja perusteltu – huoli sekä yhteiskuntien että yliopistojen kilpailukykyisyydestä (Godin 2009). BRIC-maissa (Brasilia, Venäjä, Intia ja Kiina) alkaa toteutua performatiivinen efekti, jossa alkujaan sijoitusmarkkinoiden iskusanaksi luotu käsite alkaa toteuttaa itseään, ja yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen muassa yliopistoihin ja niiden kansainväliseen tasoon panostetaan uudella tavalla. Koulutusvolumit ovat niissä jo tällä hetkellä suunnattomia, ja alkava, kiihtyvä talouskasvu luo uutta potentiaalia. BRIC-maiden välillä on myös paljon uutta kiinnostavaa yhteistoimintaa. Niille on syntynyt uusi tietoisuus yhteisistä ongelmista ja yhteisistä vastauksista.

BRIC-maiden perässä seuraavat muut kehittyvät maat, joissa yliopistojen reformi on osa tavoiteltua modernisaatiota. Niissä pyritään vahvistamaan kasvudynamiikkaa, joka pitäisi epätasaisesti kehittyneitä maita koossa luomalla kasvulle kestävä perustan. Esimerkiksi

Egyptissä ja Turkissa on käynnissä laaja-alaisia yliopistoreformeja, joissa pyritään uudistamaan korkeakoulutusta siten, että se irtautuisi aiemmista ideologioista ja integroituisi avoimemmin kansainvälisyyteen ja kansainvälisesti avoimesti kilpailukykyiseen tietomuotoon.

Kiinnostavaa kyllä, myös Yhdysvallat on kaikkea muuta kuin immuuni vallitseville trendeille. Niinpä *IVY League* -yliopistoja (ns. murattiliiga) myöten on käynnissä kovin tutunoloisia toimenpiteitä. Laitoksia ja tiedekuntia yhdistellään, koulutusohjelmia revisoidaan, kustannustietoisuutta ja koulutusohjelmien kilpailukykyisyyttä korostetaan sekä vakinaistettavaa henkilöstöä vähennetään.

Yliopistojen kehitys ei ole yhdenmukaista

Välitön vaikutelma saattaa olla, että koko maailman yliopistot ovat menossa samaan suuntaan. Näyttää siltä, että kaikkialla korkeakoululaitosta uudistetaan samankaltaisten perinpien mukaan. Käsitys yhdenmukaisesta kehityksestä saattaa kuitenkin olla harhaanjohtava ja haitallinen.

Fatalistinen, determinismia korostava näkemys saattaa yksiulotteistaa myös argumentaatiota. Yhtäältä syntyy vauhtisokeutta muutoksen väijäämättömyydestä. Ylläpidetään uskomusta, että koska kaikki on muuttumassa, on kaikkea koko ajan muutettava. Tämä on kestämaton ja perinpohjin virheellinen lähtökohta. Toisaalta syntyy totaalista vastustusta, jossa kaikkia muutoksia vastustetaan. Totaalinen näköalaton vastustus ei kuitenkaan kykene tuottamaan vastarintaa, joka vaikuttaisi kehityksen suuntaan.

Jos käynnissä olevia muutoksia tarkastellaan lähempää, voidaan huomata, että muutoksia on kovin monen kaltaisia ja suuntaisiakin. Näennäisen yhdenmukaisuuden sisällä on käynnissä suorastaan vastakkaisia prosesseja.

Ensiksi autonomialla ja hallinnalla on vasta-vaaroinen suhde. Yleisesti ollaan vahvistamassa korkeakoulujen taloudellista ja hallinnollista autonomisuutta. Juridisesti, ja osin käytännössäkin, autonomisoituva asema altistaa korkeakoulut kuitenkin yhä vahvistuville selonte-

kovelvotteille. Budjettiautonomia kutsuu siis vastinparikseen vahvistuvan hallinnollisen tilinpitovelvollisuuden. Tämä on yksi niitä syitä, miksi ollaan pääsemättömissä erilaisista indikaattoreista, arvioinneista ja pisteyttämisistä.

Toiseksi samankaltaiselta näyttävän kehityksen sisällä on huomattava määrä valintoja, jotka eivät ole ulkoa määrättyneitä. Suomi ja Tanska ovat monella tapaa hyvin rinnakkaisia: kehitysasteeltaan, väkimäärältään ja sijainniltaan vertailukelpoisia. Suomessa näytetään toteutettavan muutama vuosi Tanskan jäljessä jokseenkin samaa korkeakoulupolitiikkaa. Tosin, jos näin on, niin silloin Suomessa monet muutokset ovat vasta käynnistymässä, mikä tietysti jää nähtäväksi. Laajojenkin yksityiskohtien osalta on kuitenkin huomattavia eroja. Yksi kiinnostava kysymys koskee ns. sektoritutkimuksen ja yliopistojen suhdetta. Sektoritutkimus on siis ministeriöitä palvelevaa ns. politiikkarelevanttia tutkimusta, jota Suomessa edustavat mm. Teknillinen tutkimuskeskus VTT ja Terveystieteiden tutkimuslaitos.

Tanskassa on päätetty integroida koko sektoritutkimuskenttä yliopistoihin, mikä suurelta osin on jo toteutettukin. Vuonna 2009 vain neljä tutkimuslaitosta oli jäänyt itsenäiseksi yliopistojen ulkopuolelle, myös niitä vaadittiin fuusioitaviksi yliopistoihin. Suomessa taas rakennetaan sektoritutkimuspolitiikkaa, jonka itsestään selvänä lähtökohtana on ollut säilyttää sektoritutkimuskentän autonomia. Itse asiassa sektoritutkimuslaitosten ja yliopistojen päällekkäisyydet pyritään poistamaan kokonaan, ne erotetaan toisistaan veitsenterävästi. Suomessa uskotaan, että irrottamalla sektoritutkimuslaitokset kaikista yliopistollisista toiminnoista, ne voivat keskittyä yhteiskunnalliseen palvelutehtäväänsä.

Suomessa ja Tanskassa on lähtökohtaisesti hyväksytty täsmälleen samat arvot: kustannustehokkuus, tutkimuksen laatu ja vaikuttavuus. Käytännössä on kuitenkin päädytty eräissä kohdin täsmälleen vastakkaisiin toimenpiteisiin. On turha väittää, että muutos olisi yksisuuntainen ja deterministinen.

Eri maissa erilaiset ongelmat

Viimeaikaiset kansainväliset vertailut ovat ylläpitäneet kuvaa, että Eurooppa ja sen yliopistolaitos eivät voi hyvin. Talouden osalta Euroopan kasvu on ollut vaatimatonta 30 vuotta, systemaattisesti ja johdonmukaisesti hitaampaa kuin Yhdysvalloissa. Viime aikoina on esitetty, että hidas kasvu on läheisesti kytkeytynyt korkeakoululaitoksen ja innovaatiotoiminnan tilaan. On arvioitu, että Euroopan yliopistot kärsivät heikosta hallinnosta, riittämättömästä autonomiasta sekä perversseistä insentiiveistä (esim. OECD 2004).

Euroopan maiden väliset erot ovat kuitenkin niin suuria, että on harhaanjohtavaa puhua Euroopan yliopistoista. Toistuvasti on arvioitu Ison-Britannian, Sveitsin ja Ruotsin korkeakoululaitosten toimivan suhteellisen hyvin. Myös Tanskan, Belgian, Hollannin ja Suomen korkeakoululaitosten tilaa on pidetty Euroopan keskitasoa parempana.

Maa- ja yliopistokohtaiset ongelmat ovat myös kovin erilaisia. Tanskan korkeakoulujärjestelmän arvion mukaan sen keskeisiä ongelmia ovat: 1) tanskalaiset opiskelijat aloittavat ja päättävät opintonsa vanhoina, 2) monien opetusohjelmien keskeytysosuudet ovat korkeita ja 3) luonnon- ja insinööritieteiden opiskelijamäärät ovat liian alhaisia. (The Danish University and Property Agency, 2009.)

Koska Suomen korkeakoululaitoksesta ei ole vastaavaa arviota, ei ole selvää, mitä Suomessa nostettaisiin ongelmiksi. Voi kuvitella, että osa ongelmista olisi toisia. Alustavasti voisi arvella, että ensimmäinen ongelmista olisi sama: opiskelijat aloittavat ja päättävät opintonsa vanhoina. Toiseksi kansainvälistyminen on Suomessa heikkoa. Yliopistot ovat eristyneitä ja sisäsiittoisia, mitä pahentaa vallitseva tapa rekrytoida talon sisältä. Kolmanneksi korkeakoulu- ja tutkimuskenttä on hajanainen ja pirstoutunut, yksiköt ovat keskimäärin pieniä ja heikkoja.

Ongelmien korjaaminen on kuitenkin ongelma sinänsä. Tanskan korkeakoulujärjestelmän arvion kiinnostavimpia osuuksia oli arvio hallinnollisia ongelmia koskevista hallinnollisista ratkaisuista. Hallinnon tehostamisyrittämykset

olivat ”eksessiivisesti byrokraattisia ja johtivat tehostomuksen lisääntymiseen”. Usein tavoitteena on myös kuolevien toimintojen ylläpito hengityskaapissa.

Voitaisiinko yliopistojen vertailuista ja arvioinneista luopua?

Jos vertailuista ja arvioinneista luovuttaisiin, harva jäisi niitä kaipaamaan. Moni olisi mielisään, jos voitaisiin vain tutkia ja opettaa. Yliopistorankingien ja vertailujen historia on myös yllättävän lyhyt. Tällä hetkellä tunnetuimmat yliopistovertailut ovat 2000-luvun tuote. Vertailujen metodologia on äimistyttävän surkea ja tietosisältö olemattoman kapea (Erkkilä & Kauppi 2010).

Voi kuitenkin olla, että vertailut ja indikaattorit ovat autonomisoituvan yliopiston taakka. Kun resurssit täytyy jotenkin allokoida, ovat vertailuiden ja indikaattoreiden vaihtoehdot vielä niitä huonompia, kuten demokratian vaihtoehdot.

Voitaisiin palata vulgaariutiliteettiajatteluun, kuten minulle on ehdotettu. ”Jos koulutus halutaan nähdä investointina eikä kuluna, sen pitää maksaa itsensä takaisin. Investoinnit kohdistuvat markkinataloudessa sinne, mistä pääoma saa parhaan tuoton” (henkilökohtainen kommentti). Ns. Brownen raportti, johon tämänhetkinen Englannin yliopistoreformi pohjautuu, tukeutuu yllättävänkin paljon tällaiseen ajatteluun (*Independent Review* 2010; Arminen 2011). Virastotalouteen paluukaan ei taida enää houkuttaa.

Ellei toisin osoiteta, yliopistojen kannalta on hyödyllistä allekirjoittaa uskomus tieteellisen tiedon ja talouskasvun yhteydestä (Bush 1945). Sen mukaan yliopistojen suorituskyvyn ja tietointensiivisen yhteiskunnan menestymisen välillä on suora yhteys. Tämä uskomus luo suoran yhteyden innovatiivisuuden ja tieteellisen tiedon välille. Mitä korkeatasoisempaa tutkimusta, sitä suorituskykyisempi yhteiskunta.

Paradoksaalisesti tämä sinänsä utilitaarinen uskomus antaa perusteet myös tieteiden itseisarvolle.

Tutkimusosaamisen itseisarvoisuus on kiinni aikaperspektiivistä

Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, onko tutkimuksen korkeatasoisuudella itseisarvoa? Käytän yhtä esimerkkiä. Historiallisten sattumien kautta Suomeen muodostui 1960- ja 1970-luvulla poikkeuksellisen korkeatasoinen sosiaalitieteellisen alkoholitutkimuksen perinne. Alan johdavat suomalaiset tutkijat olivat kiistatta myös alan kansainvälistä kärkeä. Ala oli myös sangen hyvin resursoitu, mikä sinänsä ei liittynyt lainkaan tutkimuksen korkeatasoisuuteen, vaan historiallisiin sattumiin, jotka ylläpitivät uskoa alueen keskeisyydestä. 1980-luvulle saakka – alueen resurssoinnin ja tutkimuksen laajuuden vuoksi – liki kaikki Suomen akateemiset sosiaalitieteilijät olivat olleet kosketuksissa alkoholitutkimuksen kanssa, useat myös sitä harjoittaneet.

Tällä hetkellä alkoholitutkimus on muuttunut ongelmaksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen sektoritutkimusvelotteiden kannalta on nurinkurista, liki rikos, että sinne sijoitettuja alkoholikysymyksen tutkijoita on moninkertaisesti köyhyyden tai eriarvoisuuden tutkijoihin verrattuna. Kokonaisuuden kannalta yhden alueen runsas, korkeatasoinen tutkimuksen mahdollistava resurssointi on epäsuhta.

Jos asioita tarkastellaan vain lyhyen välittömän hyödyn näkökulmasta, korkeatasoinen tutkimus on liki aina ongelma. Kuitenkin esimerkiksi alkoholitutkimus oli hyödyllinen akatemia myös niille tutkijoille, jotka eivät jääneet alu-

eelle. Ainakin sosiaalitieteiden sisällä se tarjoaa näkymän siitä, kuinka korkeatasoinen tutkimus voitaisiin organisoida. Yliopiston tehtävä olisi puolustaa tieteen korkeatasoisuutta rajautumatta lyhyen tähtäimen hyötynäkökulmiin.

Lähteet

- Altbach, Philip G. (2004). The Costs and Benefits of World-Class Universities. *Academe* 90. (1, January–February).
- Arminen, Ilkka (2011, tulossa). Markkinoiden performatiivisuus ja kotouttaminen. Tapaus Kestävä korkeakoulutus. *Sosiologia*.
- Bush, Vannevar (1945). *Science – The Endless Frontier. A Report to the President*.
- Erkkilä, Tero & Kauppi, Niilo (2010). Alternatives to Existing International Rankings. *World Social Science Report 2010*. Unesco, Paris, 239–241.
- Godin, B. (2009). National Innovation System: The System Approach in Historical Perspective, *Science, Technology and Human Values*, 34 (4), 476–501.
- Independent Review* (2010). Securing a sustainable future for higher education – an independent review of higher education funding and student finance.
- OECD (2004). *On the Edge: Securing a Sustainable Future for Higher Education*. Paris: OECD.
- Salmi, J. (2009). *The challenge of establishing world-class universities*. Washington DC: The World Bank.
- The Danish University and Property Agency (2009). *Danish University Evaluation 2009 – Evaluation report*. Copenhagen: the Danish Ministry of Science, Technology and Innovation.

Kirjoittaja on valtiotieteiden tohtori ja Helsingin yliopiston korkeakoulu- ja innovaatiotutkimuksen verkoston johtaja. Puheenvuoro on muokattu Korkeakoulu- ja Innovaatiotutkimuksen verkoston ajavaisissa elokuussa 2010 pidetystä puheenvuorosta.